

ОКУПАЦИОНИ СИСТЕМ И КОЛАБОРАЦИЈА НА КОСОВУ И МЕТОХИЈИ 1941–1945.

Марта 1941. Адолф Хитлер је дао оријентациони план о распарчавању Југославије, а 12. априла тај план је разрађен и конкретизован у Привременим смерницама за поделу Југославије. У духу ових смерница извршено је комадање југословенске територије. Међутим, у погледу Косова и Метохије дошло је до знатних промена у односу на наведене смернице. Коначно, од половине маја 1941. Косово и Метохија подељени су на три окупационе зоне: немачку, италијанску и бугарску.¹

Највећи део ове области остао је под окупацијом Италије. Он је анектиран Албанији краљевским указом и указом краљевског намесника бр. 246 од 12. августа 1941. Истим указом анектирана је Албанији и западна Македонија са Дебром, Стругом, Кичевом, Гостиваром и делом Преспе.

У духу одредаба бечког споразума бугарској окупационој зони припало је подручје Космета: један део гњиланског среза северно од Пасјана, Витина, Качаник и Сиринићка жупа. У немачку окупациону зону ушла су три среза са Космета: косовскомитровачки, вучитрнски и лапски (подујевски).² Међутим, таквом поделом нису били задовољни ни окупатори, па ни квислинзи. То незадовољство је током рата доводило до сталног гложења око граница и тежњи да се оне измене. Међутим, границе су остале такве све до капитулације Италије (септембра 1943).

Границама на Косову и Метохији су нарочито били незадовољни италијански окупатор и великоалбански квислинзи. Италијани су тежили придобијању албанског становништва и њиховом везивању за великоалбански иредентизам, који су усађивали у албанске масе још и пре окупације Албаније априла 1939. Groф Ћано је још 21. априла 1939. подвукао да се италијанска политика мора активно бавити питањем Косова и Метохије, јер би се према његовом мишљењу на тај начин одржао иредентистички проблем на Балкану на који би се привукла пажња Албанаца, што би представљало нож уперен у кичму Југославије. Мусолини је иредентизам према Косову и Метохији и Ћамурији (Грчка) назвао „малим светлом на дну ходника“, или како препричава Ћано, „идеалним про-

¹ Др Јован Марјановић, *Устаник и народноослободилачки покрет у Србији 1941*, Београд 1963, 21.

² Архив Војноисторијског института Београд (у даљем тексту АВИИБ), К. 3, ф. 5 д. 4.

блемом живота који касније треба да се распламсава да би разбудили и одржали живим и чврстим албански национални дух“.³

После капитулације Југославије и успостављања демаркационе линије, великоалбански елементи не само што су били незадовољни границама према Косову и Метохији него су испољавали аспирације на део Црне Горе све до Бара па чак и даље. Италијани су то донекле обуздавали, наводећи да то не би дозволио италијански краљ. Колаборационисти Албанци из Албаније и Косова и Метохије вршили су такав притисак да је гроф Ђано 30. јуна 1941. истакао да коначно треба решити питање албанских и црногорских граница и одлучно одбити захтев Павелића за Санџак. Тада су утврђене главне тачке и Мусолини, Ђано и Петер Марки сагласили су се да се границе установе једностраним декретом „ако Хрвати и Бугари буду мрдали“.⁴

Највећи поборник великоалбанске политике био је Мустафа Круја. Он је маја 1941. у Краљевској италијанској академији у Риму одржао предавање на италијанском језику о природном и историјском карактеру „Велике Албаније“ истакавши да ће Мусолини и Хитлер после победе сила Осовине и успостављања фашистичког поретка обезбедити албанском народу националну државу која ће обухватати најшире етничке границе и бити у заједници са фашистичком Италијом.⁵

Фашистичку пропаганду о „Великој Албанији“, поред осталих, ширила је и Католичка црква. Тако је Марин Сирдани у књизи „Shqiptarët dhe Shqiptarët“ поновио мишљење Крује да се „Велика Албанија“ може створити једино вољом Мусолинија и Хитлера, који су то и обећали. Он је захтевао да етничка Албанија обухвати четири бивша турска ејајета – јањински, скадарски, битољски и косовски и да се подручје Црне Горе сведе на границе од пре 1878, тј. до Берлинског конгреса.⁶

Албанска и италијанска фашистичка штампа су током целе 1941. популарисали фашистичку Италију као ослободиоца и ујединитеља свих Албанаца и као ствараоца „Велике Албаније“. У то време појавила се књига Перо Флоћија, „Kosovo e Lirë“.⁷

Великоалбански националисти у својој пропаганди нису се само ограничили на популаризацију фашистичке Италије и нацистичке Немачке у штампи него су у том правцу предузимали и разне акције. Један број Албанаца који су пре рата били у емиграцији у Албанији, а после капитулације Југославије дошли на Косово и Метохију радили су на придобијању Шиптара за великоалбанску идеју, да би немачког окупатора приволели да Албанији прикључи немачку окупациону зону (Косова), а

³ Дневник грофа Ђана, Загреб 1948, 83–84, 183.

⁴ Исио, 243.

⁵ Мустафа Круја, *Karakteret naturore dhe historike të Shqipnis së madhe*, Tiranë 1941, 10; Али Хадри, *Окупациони систем на Косову и Метохију 1941–1945*, ЈИЧ, 1965, 42.

⁶ А. Хадри, н.д.,

⁷ Исио.

такође да би извршили притисак на Бугаре да напусте своју окупациону зону. У једном извештају СС капетана Бранда истиче се да колаборациониста Ферат бег Драга и Албански народни савез, којим је руководио Фератов син Али Драга, раде на припајању косовскомитровачког среза и округа Италији. У истом извештају се наводи да је Бедри Пејани дошао са око 60 Албанаца–Шиптара у Косовску Митровицу, који шири сепаратизам и подупире албанске захтеве у односу на Рајх.⁸ У вези са тим карактеристичан је извештај поручника Хилми Леке, којег су Мусолини и квислиншка влада из Тиране послали да проучи стање у Косовској Митровици и упути тамошње шиптарске квислинге да пораде на томе да се косовскомитровачки округ припоји Албанији. Он је изнео мишљење свих квислинга да тај крај вреди више од целе Албаније и да га треба присјединити „Великој Албанији“, јер то захтевају империјални интереси фашистичке Италије.⁹

Италијани су преко своје војне обавештајне службе СИМ (*Servicio informative militare*) радили на прикључењу косовскомитровачког округа „Великој Албанији“. У организацији те службе делегација шиптарских колаборациониста из косовскомитровачког округа, вучитрнског и лапског (подујевског) среза отишла је у Рим да тражи прикључење те области Албанији.¹⁰

Насупрот томе, немачки окупатор је настојао да сузбије ширење италијанског утицаја и великоалбанске пропаганде у својој окупационој зони. Немци нису могли да се помире са чињеницом да у своју окупациону зону нису укључили рудник „Косово“, који је снабдевао „Трепчу“ угљем, већ је он припао Албанији. Немачка војна управа у Србији настојала је да укључи у своју окупациону зону Косово и Метохију, па је подстицала комесарску владу Милана Аћимовића да тражи присједињење Србији не само рудника „Косово“ него и свих јужних крајева.¹¹

Немачка окупациона управа у Србији водила је двојаку политику у односу на Косово и Метохију: с једне стране, подстицала је српске квислинге око Милана Аћимовића и Милана Недића да траже присједињење овог краја Србији, а с друге, немачки инострани уред препоручио је немачкој војној управи да Шиптарима у косовскомитровачком округу излази у сусрет, чиме би обезбедила њихову наклоност према Немцима. Албански – шиптарски квислинзи у овом округу изјавили су да би требало да Немачка од Албаније и Космета створи „Велику Албанију“ као немачки протекторат. Немачка војна управа у Србији, међутим, ставила је до знања да подручје око Косовске Митровице припада српској државној заједници. У питању је био немачки интерес за „Трепчу“ која

⁸ АВИИБ, п. XVII, К, 61, гру. I, бр. 19.

⁹ АВИИБ, к. 738, ф. 1, д. 3.

¹⁰ АВИИ, к. 61, д. 9; СУП Косовска Митровица, I, 453.

¹¹ АВИИБ, к. 19, ф. 1, д. 4 (Меморандум Милана Аћимовића о границама Србије, к. 27).

је са 33% задовољавала немачке ратне потребе у сребру, цинку и олову.¹² Италијански окупатор је такође имао претензије да ова област буде у саставу „Велике Албаније“.

Сваки окупатор је успоставио своју квислиншку власт по узору на власт у својим земљама. На италијанском и бугарском делу успостављена је администрација по угледу на ону у Албанији и Бугарској. У Србији су најпре постојале бановине, са срезовима и општинама, а затим се оне укидају и успостављају се само окрузи, са срезовима и општинама. Организација администрације квислиншке власти на Космету и у македонском делу „Велике Албаније“ поверена је Високом комесаријату за Косово, Дебар и Стругу, којим је руководио Фејзи Ализоти, у својству министра квислиншке албанске владе.¹³ До августа 1941. у „ослобођеним крајевима“, како су ово подручје називали шиптарски квислинзи, створене су три префектуре (окружна начелства): призренска, приштинска и дебарска, а нешто касније успостављена је и пећка префектура.¹⁴ На челу префектуре налазио се префект (окружни начелник), на челу нон-префектуре био је нонпрефект (срески начелник) а на челу башкије (градске општине) и комуне (општине) њредседник. Префект је био највиши орган цивилне власти у префектури, нонпрефект у нонпрефектури, а председник у башкији и комуни. Префектура је руководила администрацијом, судством, привредом, просветом, културом и другим државним пословима. Она је имала своје одсеке: порески, мобилни, пољопривредни, шумарски и школску комисију. По истом принципу радиле су и нонпрефектуре, башкије и општине – комуне. Префекти, нонпрефекти и председници бирани су из редова квислинга, а постављења је вршило Министарство унутрашњих послова Албаније.¹⁵ Окупатор је поклањао посебну пажњу избору и раду службеника цивилне администрације, па је за њих издавао посебне прописе и доводио из Албаније службенике и просветне раднике који су ревносно спроводили политику „Велике Албаније“ и италијанског окупатора.

Италијанске оружане снаге на Косову и Метохији држале су делове дивизија „Пуља“ и „Фиренца“ и групе „Скендербег“, а касније су оне реорганизоване и све те јединице припале су Команди 9. армије.¹⁶ Тако су Италијани на Косову и Метохији имали око 20.000 војника. Осим ових снага, они су држали 4. мобилни карабињерски батаљон са око 1.000 карабињера. Седиште овог батаљона било је у Призрену. Четврти карабињерски батаљон делио се на три чете, са седиштем у призренској, пећкој и приштинској префектури, док се једна провизорна чета налазила

¹² АВИИБ, к. 27, ф. 5, д. 17. Милутин Фолић – Драган Ристић, *Окупациони систем на Косову и Метохији 1941–1945 (Рад је у рукојусу)*.

¹³ АК (Архив Косова), фонд призренске префектуре (XXXV), к. 1, д. 61.

¹⁴ Исто.

¹⁵ АВИИ, П. XVII, к. 61, бр. 19 (материјалу СУП-а Косова и Метохије, I–II, бр. 435).

¹⁶ АВИИ, к. 72, ф. 4, д. 84.

у Ђаковици. Поред карабињера на Космету је деловао и 7. финансијски батаљон.¹⁷ Пет хиљада карабињера, финанси и припадника граничних јединица било је стационирано на Космету. Било је око 5.000 наоружаних квислинга. С друге стране они су све до капитулације Италије имали у Албанији око 100.000 наоружаних људи, у западној Македонији држали су 15.050, а у „Великој Албанији“ око 140.000 наоружаних људи.¹⁸ То значи да је италијански фашизам, мада се служио демагошком политиком, желео да силом оружја користи природна богатства у окупираним крајевима.

Сва полицијска власт у префектурама налазила се у рукама квестуре. На Космету су формиране три квестуре при префектурама у: Призрену, Приштини и Пећи. Свака је имала квестора, саветника и шефа кабинета, затим политички, кривични и административни одсек, рапорт тупа и архиву. Најважнији одсек у квестури био је политички. Његова надлежност је била хапшење и саслушавање политичких криваца. Свака префектура имала је по једну чету од 30 до 40 квестураца. На Косову и Метохији деловао је један батаљон црнокошуљаша који су примењивали терористичке методе против припадника НОП-а.¹⁹

Фебруара 1943. намесничким декретом образована је жандармерија. Она је имала функције судске, административне и политичке полиције, које су до тада биле поверене краљевској карабињерији. Сачињавали су је официри, подофицири и жандарми Албанци. Жандармерија се бринула о обезбеђењу јавног реда, поштовању и спровођењу закона и наредби. Значајна војна снага коју је окупатор користио биле су и вулентаријске (добровољачке) формације које су сачињавали Албанци.²⁰

На Косову и Метохији деловала је јака обавештајна служба СИМ и ОВРА, чији је задатак углавном био да открива делатност НОП-а. Руководилац СИМ-а био је Анђело Антика, затим Пауло Минкарели, да би до капитулације Италије ту дужност обављао Микеланђело Мерлини. ОВРА (*Opera nazionale volontario repersalia antifascista*) била је цивилна обавештајна служба која је радила у дубокој илегалности. Њен шеф је био др Антонио Ђирито, познати обавештајац из Шпанског грађанског рата.²¹

При префектурама на Косову и Метохији формирана су три федерата у Призрену, Приштини и Пећи. На челу је био федерал, мештанин – Шиптар колаборациониста. За инспектора у федерату постављен је Италијан који је био главни у федерату. Сваки федерат имао је 12 одсека, од којих су најважнији били политички одсек, ужи и шири одбор и одсеци за трговину, просвету, културу, финансије и пољопривреду. Ниже инстанце од федерата биле су среске и општинске фаше, а у селима ста-

¹⁷ *Успинак народа Југославије 1941*, Београд 1962, I–138.

¹⁸ Али Хадри, *Народноослободилачки покрет на Косову 1941–1945*, Београд 1973, 102.

¹⁹ Исто, 103–104.

²⁰ Исто.

²¹ АВИИ, к. 61, ПОп. XVII, гр. I, бр. 19.

решинска језгра. Значајан фактор у ширењу фашизма у „Великој Албанији“ и на Косову и Метохији била је Фашистичка партија Албаније (ФПА) основана одмах после окупације ове земље (априла 1939). Преко ове партије ширене су фашистичке идеје. Обнародован је Статут ФПА којим је легализован фашистички покрет. На Косову и Метохији требало је преко школа и других институција придобити масе за фашизам какав је владао у Италији.²²

*

Немци су задржали косовскомитровачки округ и у њему успоставили своју власт. На челу немачке окупационе управе у Србији био је војни заповедник, који је као највиши представник Рајха управљао Србијом, Банатом, источним Сремом и делом Косова и Метохије који се налазио под Немцима. Косовска Митровица била је у почетку седиште 838, а касније 816. и 810. крајскомандантуре. Ова последња била је подређена фелдкомандантури у Чачку.²³

У Косовској Митровици постојала је јака немачка обавештајна служба. Контраобавештајна служба АСТ (Abwehrstelle) имала је под својом командом тајну војну полицију ГЕП (Geheimfeldpolizei), која је деловала независно од других јединица и органа. Овде је деловала и експозитура полиције и испоставе Гестапоа.²⁴

Маја 1941. Немци су образовали комесарску владу Милана Аћимићића, чији је задатак био да обнови државну власт у Србији. Савет комесара донео је 6. августа 1941. Уредбу о уређењу и управи у области Косова. Предвиђено је да косовскомитровачки округ са седиштем у Косовској Митровици сачињавају срезови: Косовска Митровица, Нови Пазар, Вучитрн и Подујево. Док су постојале бановине овај округ је био део Дринске бановине. Шиптари су имали свог повереника у рангу помоћника бана. Децембра 1941. влада Милана Недића донела је нову Уредбу о административној подели Србије, која је предвиђала да се општа управа установи по окрузима, срезовима и општинама. Митровачки округ сачињавали су: вучитрнски, дежевски (Нови Пазар), лапски (Подујево), студенички (Рашка) срез. У тим срезовима, изузев Рашке, Шиптари су имали власт. Начелник округа у оваквом саставу био је Ибрахим Љутвиу, а пре њега Џафер Дева и Ага Агај.²⁵

У Косовској Митровици Немци су формирали шиптарску жандармерију чије су јединице биле смештене у жандармеријским станицама. Командант жандармерије био је Бајазит Баљетини, а његов заменик недићевац потпуковник Драговић. Жандармерију су чинили плаћени кви-

²² Исто.

²³ АВИИ, к. 27, П. 5, д. 13; Јован Марјановић, *н. д.*, 28.

²⁴ Ј. Марјановић, *н. д.*, 29.

²⁵ А. Хадри, *н. д.*, 18.

слинзи из редова Шиптара. Њихова униформа имала је грб Скендербега. Било их је око 1000, а осим тога било је и 1000 шиптарских добровољаца – вулентара којима су командовали сеоски главари. Деловала је и градска Недићева стража састављена од квислинга Срба. У граничним јединицама Недићеве страже било је Срба и Шиптара.²⁶ Бајазит Болетини истицао се као представник великоалбанске политике.

Фебруара 1942. Недићева влада је донела Уредбу о устројству Српске државне страже, која је била потчињена окружном односно средњим начелницима. Било је око 258 припадника Српске државне страже. После неколико месеци припадници шиптарске жандармерије присаједињени су Српској државној стражи, а командант Окружне команде Српске државне страже постао је Бајазит Бољетини.²⁷

Одмах после капитулације Југославије априла 1941. једна група од око 60 Шиптара на челу са Бедри Пејаном стационира се у Косовској Митровици. Групу су чинили чланови Косовског комитета и други емигранти од којих је већина између два рата боравила у Албанији и радила на стварању „Велике Албаније“. Од краја априла до почетка августа 1941. они су успоставили албанску квислиншку власт и жандармерију у Косовској Митровици. Међутим, Војна управа Немачке, да би онемогућила уплитање Италије, везала је за себе јаче српске квислиншке снаге и на тај начин осигурала несметану експлоатацију „Трепче“. Пошто је била против аутономног статуса косовскомитровачког подручја, Комесарској влади наложила је да објави Уредбу о уређењу косовскомитровачког округа као саставног округа окупиране Србије.²⁸

Таквом поделом шиптарски квислинзи нису били задовољни. Представници Косовског комитета су у Косовској Митровици формирали Албански народни савез, па су реаговали на став Војне управе на преговорима у Београду, вођеним после објављивања Уредбе. Састанку су присуствовали Бедри Пејани и Али Драга. Пејани је реаговао у смислу да је то за Шиптаре незнатан добитак, да га примају као немачки диктат и неповољан одговор „српске владе“ о заједничкој српско-шиптарској управи у овом косовском округу. Тражио је од немачких надлежних фактора њену ревизију захтевајући да се питање Косова реши у духу политичких циљева Косовског комитета, тј. да сва управна власт буде искључиво у „шиптарским рукама“. Захтевао је да судска власт припадне Шиптарима, као и да се из Албаније доведе потребан број професора, чиновника, учитеља, судија, лекара, полицијских чиновника, наводећи да је већ велики број тих људи стигао у Косовску Митровицу још априла 1941. с циљем да преузме целокупну власт на Косову и Метохији и тако

²⁶ АВИИ, к. 738, ф. 1, д. 3.

²⁷ Исто.

²⁸ АВИИ, НОВ. Н. Т. 501–247/1067–1070; Бранко Бошковић, *НОВ у Ибарском базену*, Приштина 1969, 149–150.

створи „Велику Албанију“ уз помоћ Мусолинија и Хитлера.²⁹ Тај покушај тада није успео, јер је оваквим захтевом Косовски комитет настојао да из косовскомитровачког округа потпуно истисне српске квислинге и преузме локалну власт. Та борба између српских и шиптарских квислинга трајала је све до коначног ослобођења 1944. У овом округу, изузимајући Рашку, успостављени су феудални односи. Уредба је предвиђала да чивчије дају четвртину прихода у природи беговима и агама којима је пре рата била одузета земља.

*

Бугарски окупатор којем су припали делови Косова и Метохије, десна обала Биначке Мораве, Витина, Качаник, Сиринићка жупа, успоставио је администрацију у овој зони и у Македонији по угледу на ону у Бугарској. Македонија је подељена на две области – скопску и битолску. Скопска област имала је 13 срезова, међу којима и качанички. Ова област је 1943. подељена на две дирекције – скопску и врањску. Те дирекције су касније имале следеће службе: државну безбедност (тајна државна полиција, криминалистичка и служба безбедности), контраобавештајну полицију безбедности и одсек за униформисану полицију. У саставу полицијске команде налазиле су се полицијске станице, коњички полицијски ескадрон и моторизована полицијска чета. У саставу полиције била су и два одреда, „Бенковски“ и „Вардар“. Директор скопске полиције имао је и специјални „Берманов“ одред, састављен од униформисане и цивилне полиције и „контрачетника“ сарадника окупатора. Њихов задатак је био борба против свих „који угрожавају безбедност“.³⁰

У бугарској окупационој зони постојало је среско начелство у Качанику. У Качанику, Штрпцу, Витини, Жегри, Пасјану и Ранилугу формиране су општине. На челу среза био је срески управник са помоћником, као и начелник среске полицијске управе. У службеном називу среза стајало је „среска управа“ – на пример Качаничка среска управа. У општинама су постојали председници и одређен број службеника. Свако село је имало сеоског намесника.³¹

Бугарски окупатор имао је среску полицијску управу, у општинама полицијске станице и одређен број контрачетника. Бугари су укинули затечено законодавство и увели своје, као и своје редовне, преке и ванредне судове. У окупираним крајевима бугарски је био службени језик у свим надлештвима, школама и државној управи. Отворене су и школе на бугарском језику чији је циљ био бугаризација овог краја. С обзиром на то да су школе биле слабо посећене,³² бугаризација је била сведена на минималне могућности.

²⁹ ВИИ, к. 1 а, ф. 1, д. 6.

³⁰ Као нап. 18, 128–129.

³¹ *Исјо*.

³² АВИИ, СУП Скопје 1/19–34, 107, 151.

*

После капитулације Италије (септембра 1943) Немци су окупирали „Велику Албанију“, са Косовом и Метохијом. У погледу административне поделе није било промена. У цивилној управи задржан је исти апарат. Промена је било само у врховима државне власти. Пошто су ово подручје ставили под своју управу Немци су изјавили да поштују „независну и слободну Албанију“ и да су дошли као „ослободиоци“ албанског народа од италијанског ропства. Прво су формирали привремену владу Албаније на челу са Ибрахим беј Бићакијем, а 18. октобра 1943. сазвали су националну скупштину Албаније, која је изабрала намесништво на челу са Мехди Фрашериијем и квислиншку владу на челу са Реџеп Митровицом.³³

После капитулације Италије на Косову и Метохији остале су под Немцима следеће установе: префектуре, државно тужилаштво, првостепени суд, Окружни комитети Друге призренске лиге, нонпрефектуре, башкије, команда сектора, мировни суд, просветна инспекција, окружна команда жандармерије, регрутни одсек и друге привредне институције неопходне за ратно стање у коме су деловале.³⁴

*

Ко су били колаборационисти током рата на Косову и Метохији? Италијански, немачки и бугарски окупатори нашли су јаку подршку код дела трговаца, бегова, ага и интелектуалаца. Из ових слојева косовско-метохијског друштва регрутовани су носиоци колаборације и приврженици њихове политике. Немачки окупатор имао је велику подршку шиптарских квислинга, као и једног дела Срба у косовскомитровачком округу, јер су се они такмичили у улизивању Немцима, с циљем да се обезбеди шиптарска односно српска превласт на овом делу Косова и Метохије. На овом делу шиптарска колаборација била је врло јака. После окупације овде је дошао Косовски комитет на челу са Бедри Пејанијем и Реџеп Митровицом.³⁵ Поред тога Ферат бег Драга и његов син Али Драга формирали су нову организацију *Lidhija kombétare Shqiptare* (Албанска народна лига). Поред њих активно су учествовали: Реџеп Митровица, Бедри Пејани, Џелал Митровица, Вехби Фрашери и други.³⁶

Међу истакнутим колаборационистима са Косова и Метохије налазио се Ферат бег Драга, који је радио за Италију. Априла 1941. он је именован за саветника вице-краља у Албанији код генерала Јакоминија, а од Мусолинија је добио на поклон луксузни аутомобил, као и сталну

³³ АВИИ, МФ 24921 (Фонд Константина Плавшића), 456.

³⁴ ДА Косова, фонд призренске префектуре, к. 2, д. 3.

³⁵ АВИИ, к. 738, ф. 1, д. 3.

³⁶ АЗЗИК (у даљем тексту Архив Института за историју Косова) бр. 271, Извештај Константина Плавшића Гаси Динићу, министру унутрашњих послова Недићеве Србије од октобра 1943.

помоћ у износу од 60.000 наполеона.³⁷ Режим Југославије између два рата користио га је ради добијања шиптарских гласова. Користио је све владе и увек сарађивао са званичним факторима. Водио је све акције у припајању Косова и Метохије Албанији. У августу 1941. изјавио је „да је дошао моменат за ликвидирање Срба“ и да неће бити више Срба под „косовским сунцем“. То питање је поставио на фашистичкој албанској скупштини предложивши исељење Срба из Косова и Метохије мирним путем „или ако не успе масовним терором Арнаута над српским живљем“. Зато је организовао рушење свега оног што је српско.³⁸

Познати колаборациониста био је такође Џафер Дева. Деловао је преко Комитета Косова, који је од 1925. био предвођен до тог времена непознатим политичарима. Споља су овим агентурама управљали Бедри Пејани, Реџеп Митровица и други, а на Космету, јавним иступима истичали су се Ферат бег Драга, Шериф Воца, Мустафа Дургути и остали буржоаски представници. Још пре рата АБВЕР (немачка војнообавештајна служба) врбовала је Деву (иако га нека документа нису из рата идентификовала све до доласка Немаца на Космет). После априла 1941. немачке власти поставиле су га за првог окружног начелника округа Косовска Митровица. Наставио је сарадњу са Немцима, док је према Италијанима био уздржан. Његова политичка теза била је „да створи једну тампон албанску државу под протекторатом Немачке, а која би била између српске и албанске територије, односно не би улазила у састав садашње српске територије нити Албаније. У ову тампон државу поред косовскомитровачког округа улазили би: Приштина, Гњилане, Призрен, Урошевац, Ђаковица, Пећ, Плав, Гусиње, Скеница, Тутин и Нова Варош.³⁹ После капитулације Италије Дева је своју акцију усмерио на припајање Косовскомитровачког округа и Санџака „Великој Албанији“. Од првог дана окупације перфидно је радио на исељавању Срба са Косова и Метохије. Као вођа Шиптара учествовао је у преговорима са Аћимовићем и Недићем, али се никакав споразум са њим није могао закључити. Преко њега су Немци организовали преврат у Албанији за време капитулације Италије заузимањем главних војних пунктова војске и полиције септембра 1943. Заробили су вице-краља Албаније. Дева је радио са центром Абвера у Звечану. Уз помоћ Немаца дошао је у Албанију и с тамошњим квислинзима ушао у нову албанску владу као министар унутрашњих послова. За реализацију својих планова уз подршку Немаца иницирао је оснивање Друге призренске лиге (16. септембра 1943) и одржавање конгреса који је на првом заседању донео одлуку о прикључењу суседних области Југославије „Великој Албанији“. Дева је био водећа личност ове организације. Формирао је злогласну јединицу „Redjiment

³⁷ Исто.

³⁸ Исто.

³⁹ Исто.

Kosovo“, с којом је по Метохији, Косову и Албанији извршио низ злочина. Потпомогао је Немце, особито у врбовању људства за СС и друге јединице. Септембра и октобра 1944. покушао је да формира неке јединице проглашењем опште мобилизације Шиптара на Косову и Метохији. Уследили су преговори и помирење с четницима Драже Михаиловића и Недићевим формацијама у борби против НОВЈ. Међутим, они се нису могли одупрети јаким снагама НОВ и ПОЈ, па је он под заштитом Немаца побегао у Аустрију са својим блиским сарадницима.⁴⁰

Бедри Пејани је био врло позната и контроверзна личност. Родом је из Пећи. Био је председник Косовског комитета који је формиран још 1918. године. Активно је учествовао у јавном и политичком животу Албанаца. После окупације Југославије дошао је у Косовску Митровицу где је сарађивао са Ферат бег Драгом и Џафер Девом на стварању „Велике Албаније“. Сматрао је да је Косово матица албанизма и да су Срби освојили Косово у току векова ширећи се на југ. По његовом мишљењу Шиптари – Албанци без Косова и Метохије не би могли опстати. Србе је упућивао да се шире на запад и север. Једно време је био председник Друге призренске лиге, чији су организатори судбину Шиптара везали за судбину Хитлерове Немачке.⁴¹ У писму Хитлеру Пејани наводи да ће на Косову и Метохији прикупити армију од 120.000 до 150.000 добровољаца за борбу против црногорских и српских партизана и за одбрану етничких граница „Велике Албаније“, имајући при томе у виду формирање три „Скендербег“ СС дивизије. Хитлер је дао сагласност за милитаризацију Косова и Метохије и „ослобођених албанских подручја под немачким вођством“.⁴²

Ибрахим Љутви био је начелник косовскомитровачког округа под немачком окупационом управом. Као експонент великоалбанске политике, ослањао се на Немце и Италијане. Био је организатор контрареволуције на Косову и Метохији 1944–1945. године и организатор стварања Друге призренске лиге.⁴³

Немачки окупатор је Бајазит Буљетину поверавао одговорне војне и политичке функције. Он је био командант СДС полиције у косовскомитровачком округу, као и командант пука „Redjiment Kosovo“.⁴⁴

Иљаз бег Агуши, из Приштине, био је један од најутицајнијих косовских бегова, те су га Италијани као најповерљивијег колаборационисту поставили за министра унутрашњих послова Албаније.⁴⁵

⁴⁰ Милорад Вавић, *Џафер Дева*, Центар за информације и публицистику, Загреб 1985, 180–181.

⁴¹ Као нап. 36.

⁴² АВИИ, МФ 883/5631153–563–1156.

⁴³ Рајко Видачић, *Обрачун са балистима 1944–1945*, Београд 1990, 12.

⁴⁴ Као нап. 36.

⁴⁵ АВИИ, П. XVI, к. 61, гр. I, бр. 19.

Џафер бег Беголи био је најпоузданији немачки човек, после Џафера Деве. По окупацији постао је префект (окружни начелник) у Пећи и ту дужност обављао је и под немачким окупатором. Био је иницијатор и организатор исељавања Срба и Црногораца са Косова и Метохије током рата, као и прогона и интернирања припадника НОП-а.⁴⁶

Маја 1941, на Косово и Метохију стигла је група од 400 до 500 Албанаца које су предводили Рецеп Митровица, Бедри Пејани, Џелал Митровица, а са њима као виђенији били су Тафиљ Бољетини, Ага Агај и др. У разним форумима од општине до префектуре и министара били су: Ибрахим Ђакова, Ђерим Беголи, Шаћир Џура, Ђамиљ бег Приштина, Рецеп Краснићи, Тахир Заими (касније у емиграцији председник Треће призренске лиге), Адем Мармулаку из Истока, Сулејман бег Круезију из Ђаковице, Мустафа Дургути (Ораховац), Исмајл Горани (Урошевац). Треба истаћи и вође контрареволуције на Косову и Метохији 1944/45. године као што су били: Шабан Полужа, Мемет Градица, Адем Воца, Смаил Горани, Адем Главица, срески начелник у Урошевцу и председник комитета Друге призренске лиге, Ук Садик, Ејуп Бинаку, руководилац фаше у Ђаковици и многи други.⁴⁷ Многима од њих је немачки окупатор поверавао кључне положаје у влади Албаније. Били су то: Џафер Дева, Рецеп Митровица, Иљаз бег Агуши, Џелал Митровица, Ђазим Блаца и други, који су држали најважније министарске ресоре.⁴⁸

У мањем броју окупатори су нашли колаборационисте и код Срба, мада на Космету Срби нису могли формирати никакве војне формације изузимајући Косовску Митровицу где су деловале српске страже и четници Машана Ђуровића. У Призрену, Пећи, Приштини и неким другим градовима Срби су имали шпијуне који су радили за окупатора.

У бугарској окупационој зони налазили су се контрачетници, који су се борили против НОП-а. Њихови организатори били су: Мула Исмајил, Хоца из Качаника, Авдуљ Дура и др. Неки од њих побегли су у италијанску зону и одатле деловали за Велику Албанију.⁴⁹

У таквим условима и на такав начин деловао је окупациони систем и колаборација на Косову и Метохији током рата 1941–1945. што је утицало и на организовање контрареволуције на Космету с обзиром на то да су снаге колаборације које су остале после повлачења окупатора покушале да се поново домогну власти и рестаурирају окупаторски поредак. Међутим, контрареволуција је угушена у пролеће 1945. и тада је успостављена народна власт Срба, Шиптара и других становника ове области.

⁴⁶ Исто.

⁴⁷ Исто.

⁴⁸ Р. Видачић. *н. д.*, 17.

⁴⁹ СУП Косова, I–II, 463; VII, P. XVII, к. 61, л. 19.

MILUTIN FOLIĆ

OCCUPATION AND COLLABORATION
IN KOSOVO AND METOHIJA 1941–1945*Summary*

As a result of the capitulation of Yugoslavia in April 1941 Kosovo and Metohija were parcelled out into three occupied zones: Italian, German and Bulgarian. In these zones different intelligence services operated: OVR, SIM (from Italy); Gestapo, Abwehr, GEP (from Germany), Bulgarian Governmental Safety and other military and police forces. When the Italians occupied the country around 500 Šiptar emigrants came to Kosmet from Kosovo and Metohija as well as other Albanians from Albania, and they conducted the institutions in this region. They were governed by famous collaborators: Bedri Pejani, Redžep Mitrovica, Agaj Agaji, Fadilj Buljetini (they came from emigration) and later on Džafer Deva, Feratbeg Draga and Ibrahim Ljutvi joined up. At Kosovska Mitrovica they formed the Albanian National Union which acted on forming »The Great Albania«. After the capitulation of Italy (on 9th September 1943) the Germans kept the Albanian traitors in authority and on 16th September 1943 they organized the Congress of the second Prizren League. Its aim was to form »The Great Albania«. The main leaders of the league were: Džafer Deva, Bedri Pejani, Dželal Mitrovica, Tahir Zajmi and others. Deva formed a unit called »Redjiment Kosovo« and SS League formed the »Skender beg« division and they were used to fight against the National-Liberation Movement. In November 1944 when Kosmet was liberated the remaining collaborators organized a riot at Drenica as well as in other parts of Kosmet. Because of that, the Supreme Headquarters of the National-Liberation Movement and the Yugoslav movement introduced military administration (on 8th February 1945) whose aim was to put down the counter-revolution.

